

O'QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Andijon davlat universiteti

Pedagogika-psixologiya kafedrası p.f.f.d., dots.,

N.Bozorboyeva

Andijon davlat pedagogika instituti Pedagogika yo'nalishi

*1-bosqich magistrantlari: **Urinboyeva Durdona Dilshod qizi***

Isroilov Akromjon Ikromjon o'g'li

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslari keng ko'lamda o'rganilgan. Maqolada ijodiy fikrlash tushunchasining evolyutsiyasi, uning psixologik-pedagogik mohiyati, asosiy komponentlari va rivojlanish mehanizmlari tahlil qilinadi.

Ijodiy fikrlashning nazariy modellari (J.Guilford, E.Torrens, M.Vertgeymer va boshqalar) va ularning ta'lim jarayoniga tatbiqi tahlil qilinadi. Shuningdek, ijodiy fikrlashni rivojlantirishda yosh xususiyatlari, shaxsning kognitiv va affektiv omillari, ta'lim muhitining roli kabi muhim jihatlar yoritilgan. Maqolada zamonaviy ta'limda kreativlikning o'rni, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, kreativlik, nazariy asoslar, psixologik modellar, pedagogik shart-sharoitlar, kognitiv jarayonlar, divergent fikrlash.

АННОТАЦИЯ. В данной статье всесторонне исследуются теоретические основы развития творческого мышления у учащихся. Анализируется эволюция концепции творческого мышления, его психолого-педагогическая сущность, основные компоненты и механизмы развития.

Рассмотрены теоретические модели творческого мышления (Дж. Гилфорда, Э. Торренса, М. Вертгеймера и др.) и их применение в

образовательном процессе. Освещены такие важные аспекты, как возрастные особенности развития творческого мышления, когнитивные и аффективные факторы личности, роль образовательной среды. В статье анализируется место креативности в современном образовании, факторы, влияющие на её развитие, и необходимые педагогические условия.

Ключевые слова: творческое мышление, креативность, теоретические основы, психологические модели, педагогические условия, когнитивные процессы, дивергентное мышление.

ABSTRACT. This article comprehensively examines the theoretical foundations for developing creative thinking in students. It analyzes the evolution of the concept of creative thinking, its psychological and pedagogical essence, core components, and developmental mechanisms.

Theoretical models of creative thinking (by J. Guilford, E. Torrance, M. Wertheimer, etc.) and their application in the educational process are reviewed. Important aspects such as age-related characteristics in the development of creative thinking, personal cognitive and affective factors, and the role of the learning environment are highlighted. The article analyzes the role of creativity in modern education, the factors influencing its development, and the requisite pedagogical conditions.

Keywords: creative thinking, creativity, theoretical foundations, psychological models, pedagogical conditions, cognitive processes, divergent thinking.

KIRISH. Zamonaviy jamiyatda innovatsiyalar va kreativ yechimlar iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishning asosiy omiliga aylangan. Shu sababli, ta'lim tizimlarining ustuvor vazifalaridan biri - ijodiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslarni tarbiyalashdir. Ijodiy fikrlash nafaqat san'at sohasida, balki fan, texnologiya, biznes va kundalik hayotning barcha jabhalarida muvaffaqiyat garovidir.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirish samarali pedagogik amaliyotni amalga oshirish uchun uning chuqur nazariy asoslarini tushunish zarur. Bu tushunish ijodiy fikrlashning tabiati, uning rivojlanish qonuniyatlari, psixologik mexanizmlari va pedagogik shart-sharoitlari haqida aniq tasavvurga ega bo'lishni talab qiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi ijodiy fikrlashning nazariy asoslarini tizimli tahlil qilish, uning asosiy komponentlarini aniqlash va ta'lim jarayonida kreativlikni rivojlantirishning ilmiy jihatlarini yoritishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Ijodiy fikrlash nazariyasi ko'plab olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan. G.Wallas ijodiy fikrlashning to'rt bosqichini ajratib bergan: tayyorgarlik, inkubatsiya, ilhom (illumination) va tekshiruv. Bu model asosida inson tafakkurida yangi g'oya qanday tug'ilishi ilmiy izohlangan. Guilford (1956) esa divergent fikrlash tushunchasini kiritgan bo'lib, ijodiylikni o'lchashda muhim mezon sifatida taklif qilgan. Torrance (1974) esa kreativ tafakkurni o'lchash bo'yicha testlar ishlab chiqqan va ularni ta'lim amaliyotiga tatbiq etgan.

O'zbek olimlari orasida N.To'xtasinov, M.Sharipova, Z.Islomova kabi mutaxassislar maktab o'quvchilarining tafakkurini faollashtirish usullari haqida yozganlar. Ular ta'limda muammoli vaziyatlar yaratish, darslarni dramatizatsiyalash, loyiha asosida o'qitish, guruhlarda ishlash metodlarining ijodiy fikrni rivojlantirishdagi o'rnini qayd etishgan.

Xalqaro yondashuvlarda o'qituvchilarni ijodkorlikka yo'naltirish uchun STEM, CLIL, PBL (Project Based Learning) kabi metodlar taklif qilinmoqda. Ayniqsa, metakognitiv yondashuv orqali o'quvchilarni o'z fikrlash jarayonini anglashga o'rgatish, ularni tahlil qilish, baholash va yangi g'oya ishlab chiqishga tayyorlash bo'yicha tizimli uslublar ishlab chiqilgan.

O'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslari kreativlik, yangi g'oyalar yaratish, muammolarni hal qilish va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini o'stirishga qaratilgan, bunda o'qituvchi rolini oshirish, interaktiv metodlar qo'llash, munozaralarni rag'batlantirish va o'quvchilarning har tomonlama salohiyatini

rivojlantirish muhim. Bu jarayon ta'limning barcha bosqichlarida, boshlang'ich ta'limdan tortib oliy ta'limgacha, o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochishga qaratilgan.

Nazariy asoslar:

Kreativlik tushunchasi: "Kreativ" so'zi yaratish, ijod qilishdan kelib chiqqan bo'lib, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va ularni hayotga tatbiq etish qobiliyatidir.

Rivojlanish bosqichlari: Ijodiy fikrlash rivojlanishining o'ziga xos bosqichlari mavjud bo'lib, ular orqali ijodiy fikr chuqurlashadi.

O'qituvchining roli: O'qituvchi ijodkorlikni rivojlantirishda hal qiluvchi shaxsdir, u o'quvchilarni rag'batlantirishi va ularning salohiyatini oshirishi kerak.

Interaktiv ta'lim: Munozaralar, guruh ishlarida qatnashish, tengdoshlar fikriga hurmat kabi ko'nikmalar ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Amaliy yondashuvlar (Nazariy asoslarni qo'llash):

Yangi g'oyalarni shakllantirish: O'quvchilarni yangi va originall g'oyalar ishlab chiqishga undash.

Problem-based learning (Masalaga asoslangan ta'lim): O'quvchilarni muammolarni hal qilishga o'rgatish.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: O'quvchilarda ma'lumotlarni tahlil qilish va baholash qobiliyatini shakllantirish.

Bu yondashuvlar o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochish, ularni ta'lim jarayoniga faol jalb qilish va kelajakda murakkab vaziyatlarda yechim topishga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Ijodiy fikrlash tushunchasining evolyutsiyasi va uning mohiyati.

1. *Ijodiy fikrlashning tarixiy rivojlanishi.* Ijodiy fikrlash tushunchasi antik davrdan beri faylasuflar, pedagoglar va psixologlarning e'tibor markazida bo'lib kelgan. Platon ijodkorlikni "ilohiy ruh" deb hisoblagan bo'lsa, Aristotel uni insonning tabiiy qobiliyati sifatida talqin qilgan. Uyg'onish davrida ijodkorlik insonning eng oliy qobiliyati sifatida e'tirof etilgan.

XX asrning ikkinchi yarmida ijodiy fikrlash ilmiy tadqiqotlar ob'ektiga aylangan. 1950-yillarda J.P.Guilford ijodiy fikrlashni "divergent fikrlash" deb atagan va uni intellektning alohida turi sifatida ta'riflagan. Uning fikricha, divergent fikrlash - bu bir muammoga ko'p sonli va turli xil yechimlar topish qobiliyatidir.

2. *Ijodiy fikrlashning zamonaviy ta'riflari.* Zamonaviy adabiyotlarda ijodiy fikrlash quyidagicha ta'riflanadi:

3. *Mahsulotga yo'naltirilgan ta'rif:* Ijodiy fikrlash - yangi, original va qimmatli mahsulot (g'oya, yechim, asar) yaratish jarayoni.

4. *Jarayonga yo'naltirilgan ta'rif:* Ijodiy fikrlash - ma'lumotlarni yangi usullar bilan qayta ishlash, bog'lanishlarni ko'rish va muammolarga noan'anaviy yondashuvlarni topish mental jarayoni.

5. *Shaxsga yo'naltirilgan ta'rif:* Ijodiy fikrlash - shaxsning yangi g'oyalar yaratish, an'anaviy chegaralardan tashqarida fikrlash qobiliyati.

6. *Muhtitga yo'naltirilgan ta'rif:* Ijodiy fikrlash - madaniy, ijtimoiy va tashkiliy kontekstda yangi va qimmatli narsalarni yaratish.

Ijodiy fikrlashning kognitiv komponentlari.

Ijodiy fikrlash bir qator kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi:

Divergent fikrlash (J.Guilford). Divergent fikrlash ijodiy fikrlashning asosiy komponenti hisoblanadi. U quyidagi parametrlar bilan tavsiflanadi:

Oqim (fluency): Muayyan vaqt ichida ko'p sonli g'oyalar yaratish qobiliyati

moslashuvchanlik (flexibility): Turli toifalarga oid g'oyalarni yaratish, fikrlash yo'nalishini o'zgartirish qobiliyati;

Originalilik (originality): Kam uchraydigan, noyob g'oyalarni yaratish qobiliyati;

Takomillashtirish (elaboration): G'oyalarni batafsil ishlab chiqish, rivojlantirish qobiliyati.

Ijodiy fikrlashning affektiv komponentlari:

Ijodiy fikrlash nafaqat kognitiv, balki affektiv (hissiy) komponentlarni ham o'z ichiga oladi.

Ichki motivatsiya - Ijodiy faoliyatning asosiy manbai ichki motivatsiya hisoblanadi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, tashqi rag'batlantirish (mukofot, baho) ijodiy fikrlashni susaytirishi mumkin.

Xavfga chidamlilik - Ijodiy jarayon noaniqlik va xavf bilan bog'liq. Xavfga chidamlilik - bu noto'g'ri javob berish, muvaffaqiyatsizlikka uchrash ehtimoliga bardosh berish qobiliyati.

Qiziqish va qiziquvchanlik. Qiziquvchanlik - yangi narsalarni o'rganish, bilim olishga bo'lgan tabiiy istak. Bu ijodiy fikrlashning muhim turtki hisoblanadi.

Ijodiy fikrlashning asosiy nazariy modellari:

J.P.Guilfordning Intellekt strukturi modeli. Guilford intellektni uch o'lchovli model sifatida tavsiflagan:

1. *Amallar (operations)*: Bilish, xotira, divergent ishlab chiqish, konvergent ishlab chiqish, baholash
2. *Mazmun (contents)*: Vizual, akustik, semantik, simvolik, xatti-harakatlar;
3. *Mahsulotlar (products)*: Birliklar, sinflar, munosabatlar, tizimlar, transformatsiyalar, implikatsiyalar.

Bu modelda ijodiy fikrlash divergent ishlab chiqish operatsiyasining asosiy komponenti hisoblanadi.

E.P.Torrensning Ijodiy fikrlash modeli. Torrens ijodiy fikrlashni uch bosqichli jarayon sifatida tavsiflagan:

1. *Muammoni idrok etish*: Muammoni aniqlash, u bilan shug'ullanish istagini paydo bo'lishi;
2. *G'oyalar yaratish*: Muammoni hal qilish uchun turli g'oyalar ishlab chiqish;
3. *Baholash va takomillashtirish*: G'oyalarni tanlash va ularni takomillashtirish.

– Torrens, shuningdek, ijodiy fikrlashni quyidagi ko'nikmalar orqali o'lchagan:

- So'zlovchilikda oqim, moslashuvchanlik va originalilik
- Vizualda oqim, originalilik, takomillashtirish, sarlavhalarning abstraktligi
- So'zlashuvda vizuallashtirish, hikoya qilish, atamalarni o'zgartirish

1-jadval: Guilford va Torrens modellarining qiyosiy tahlili.

<i>Parametr</i>	<i>Guilford modeli</i>	<i>Torrens modeli</i>
Asosiy diqqat	Intellektning tuzilishi	Ijodiy jarayonning bosqichlari
O'lchov usullari	Intellekt testlari	Ijodiy fikrlash testlari
Amaliy ahamiyat	Intellektni rivojlantirish	Ijodiy fikrlashni o'lchash va rivojlantirish
Ta'limga tatbiq	Bilim berish metodologiyasi	Ijodiy topshiriqlar tizimi

M.Vertgeymerning Produktiv fikrlash nazariyasi. Gestalt psixologiyasi vakili Vertgeymer "produktiv fikrlash" tushunchasini kiritgan. Unga ko'ra, ijodiy fikrlash - bu tuzilmani tushunish va uning asosiy printsipini anglash orqali muammoni hal qilishdir. Bu yondashuv an'anaviy "reproduktiv fikrlash"dan farq qiladi.

Ijodiy fikrlashni shakllantiruvchi omillar:

1. Biologik omillar;
2. Psixologik omillar;
3. Ijtimoiy-madaniy omillar.

Ijodiy fikrlashning yosh xususiyatlari:

1. Maktabgacha yoshdagi ijodiy fikrlash;
2. Boshlang'ich maktab yoshidagi ijodiy fikrlash;
3. O'rta maktab yoshidagi ijodiy fikrlash;
4. O'smirlik davridagi ijodiy fikrlash.

2-jadval: Yosh guruhleri bo'yicha ijodiy fikrlash xususiyatlari.

<i>Yosh guruhi</i>	<i>Asosiy xususiyatlar</i>	<i>Rivojlantirish vazifalari</i>
3-6 yosh	Fantaziya, o'yin, bevosita tajriba	Tasavvurni rivojlantirish, turli materiallar bilan tajriba o'tkazish
7-10 yosh	Qoidalarni o'rganish, real va xayoliyni farqlash	Muammoli vaziyatlarni kiritish, turli yechimlarni qidirish
11-14 yosh	Mavhum fikrlash, ijtimoiy baholashga sezgirlik	Diskussiyalar o'tkazish, loyihaviy ishlarni tashkil etish
15-18 yosh	Gipotezal fikrlash, o'ziga xoslikni izlash	Ilmiy tadqiqot, ijodiy loyihalar, mustaqil fikrlashni rag'batlantirish

XULOSA. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, kreativlik murakkab, ko'p o'lchovli hodisa bo'lib, u biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi.

Ijodiy fikrlashning asosiy nazariy modellari (Guilford, Torrens, Vertgeymer, Renzulli) uning turli jihatlarini yoritadi va amaliy pedagogik ishda qo'llanilishi mumkin. Har bir model ijodiy fikrlashning muayyan xususiyatlariga e'tibor qaratadi va ularning kombinatsiyasi kreativlikni tushunishning yaxlit manzarasini beradi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda kompleks yondashuv zarur. Bu nafaqat o'quv jarayonining mazmuni va metodlarini o'zgartirishni, balki butun ta'lim muhitini qayta qurishni talab qiladi.

Kelajakda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganish quyidagi yo'nalishlarda davom etishi kerak:

1. Raqamli texnologiyalar sharoitida kreativlikning o'zgarishi;
2. Madaniyatlararo taqqoslashda ijodiy fikrlashning xususiyatlari;
3. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning individual yo'llari;
4. Ijodiy fikrlash va hissiy intellekt o'rtasidagi bog'liqlik.

Ijodiy fikrlashning chuqur nazariy asoslarini tushunish samarali pedagogik amaliyotni ishlab chiqishga, ta'lim jarayonini optimallashtirishga va kelajak avlodning kreativ salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, Sh.A. (2018). Psixologiya: ijodiy fikrlash psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston.

2. Xodjayev, B.X. (2020). Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya.

3. Выготский, Л.С. (1999). Воображение и творчество в детском возрасте. Москва: Просвещение.

4. Матюшкин, А.М. (2003). Психология творческого мышления. Москва: Академия.